

Ekspertyza opracowana na potrzeby projektu „W stronę skutecznego modelu partycypacji obywatelskiej”, realizowanego w ramach programu Obywatele dla Demokracji, finansowanego z Funduszy EOG

Bartłomiej Głuszak

Rozwiązania na rzecz wsparcia środowisk osób starszych w aktywnym udziale w życiu społecznym regionów i społeczności lokalnych

Osoby starsze, w wieku emerytalnym, stanowią coraz większą część naszego społeczeństwa. Ich sytuacja jest zróżnicowana w zależności od regionu, który zamieszkują. Zależy to od wielu czynników: polityki lokalnych i regionalnych władz, warunków gospodarczych, uwarunkowań historycznych i geograficznych, siły i aktywności środowisk seniorskich oraz wielu innych.

Coraz wyraźniej widać podział „Polski senioralnej” na osoby aktywne, w dobrej kondycji fizycznej i ekonomicznej oraz na osoby w trudnej sytuacji – ekonomicznej, rodzinnej, zdrowotnej czy społecznej.

Podział ten odzwierciedla się także w środowiskach zrzeszających seniorów oraz działających na ich rzecz. Część aktywną doskonale reprezentują Uniwersytety III Wieku, coraz prężniej rozwijający się ruch obywatelski w Polsce. To już nie tylko edukacja, to również reprezentacja interesów. Uniwersytety doskonale radzą sobie w dzisiejszej rzeczywistości. Coraz skuteczniej pozyskują różnego rodzaju wsparcie, coraz częściej mówią jednym głosem.

Z drugiej strony mamy tzw. grupę „socjalną”, czyli osoby wymagające różnego rodzaju wsparcia. Ze względu na stan zdrowia, sytuację rodzinną czy ekonomiczną nie są w stanie być aktywni, a tym bardziej doprowadzić do współpracy i rzecznictwa interesów. Tutaj aktywne są organizacje i instytucje działające w obszarze pomocy społecznej czy zdrowia. Są one jednak rozproszone, nie tak jednorodne jak wspomniany ruch Uniwersytetów III Wieku. Jedną z najliczniejszych organizacji członkowskich jest tu Związek Emerytów, Rencistów i Inwalidów. Ale jest też wiele podmiotów nie zrzeszających seniorów, a na ich rzecz działających, jak stowarzyszenia, fundacje, ośrodki pomocy społecznej, ośrodki kultury i wiele innych. Ze względu na swą specyfikę są one bardzo różnorodne – mają inne doświadczenia, różne poglądy. Część z nich może być aktywna również na polu rzecznictwa interesów osób starszych w trudnej sytuacji życiowej.

Wspólnota Robocza Związków Organizacji Socjalnych WRZOS ze względu na swą misję i strukturę sytuuje się w obu grupach. Liczennie przeważają organizacje działające na rzecz seniorów, choć związki członkowskie zrzeszają również organizacje seniorskie, w tym także Uniwersytety III Wieku. Potwierdza to przygotowany na zlecenie WRZOS w 2014 r. Raport Organizacje Senioralne WRZOS.

WRZOS od dłuższego czasu pracuje w obszarze systemowych działań na rzecz osób starszych. Na poziomie regionalnym bardzo aktywne są organizacje członkowskie WRZOS. Inicjują i uczestniczą w tworzeniu regionalnych i lokalnych polityk senioralnych, jak np. Federacja Organizacji Senioralnych Województwa Warmińsko-Mazurskiego FOSa, która doprowadziła we współpracy z samorządem województwa do powstania polityki senioralnej województwa, jako drugiego już programu na rzecz osób starszych. Na poziomie ogólnopolskim WRZOS opracował standardy pracy socjalnej z osobami starszymi, prowadzi też debatę poświęconą polityce senioralnej i miejscu w niej organizacji pozarządowych. Z jednej strony debata ma charakter wewnętrzny – dyskusji organizacji członkowskich oraz pracy ekspertów WRZOS dot. modelowych rozwiązań, w naszej ocenie koniecznych do wprowadzenia. Z drugiej strony do debaty zapraszamy partnerów zewnętrznych, organizacje i instytucje zainteresowane tematyką senioralną.

W 2013 r. przeprowadziliśmy cykl seminariów dyskusyjnych w województwach oraz debaty ogólnopolskie. Uczestniczyło w nich kilkuset przedstawicieli organizacji i instytucji działających na rzecz seniorów, w tym wielu liderów środowisk seniorskich. Zebraliśmy też dwanaście raportów dotyczących udziału osób 60+ w życiu publicznym województw kujawsko-pomorskiego, lubelskiego, lubuskiego, małopolskiego, mazowieckiego, opolskiego, pomorskiego, śląskiego, dolnośląskiego, wielkopolskiego, warmińsko-mazurskiego, zachodniopomorskiego.

W oparciu o zebrane dane oraz wyniki dyskusji, WRZOS równolegle do debaty w wymiarze regionalnym i ogólnopolskim, prowadzi zaawansowaną debatę wewnętrzną, angażującą nasze organizacje członkowskie oraz ekspertów. Mamy świadomość, iż podniesienie jakości życia osób starszych wymaga zaangażowania nie tylko ze strony administracji publicznej, ale również obywatelskiego, w tym organizacji pozarządowych. Zrzeszając organizacje socjalne, chcemy uczestniczyć w tym procesie w sposób świadomy i przemyślany. Efektem naszej dyskusji jest przekonanie, że organizacje socjalne powinny angażować się w trzy kluczowe i powiązane ze sobą procesy:

I. tworzenie polityki senioralnej na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym

- krajowym – poprzez monitorowanie, opiniowanie i proponowanie rozwiązań w obszarze polityki senioralnej
- regionalnym i lokalnym – poprzez inicjowanie bądź udział w tworzeniu polityki senioralnej danego województwa, powiatu czy gminy

II. tworzenie reprezentacji środowisk seniorskich na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym:

- krajowym – jesteśmy przekonani, że reprezentacja środowisk seniorskich powinna powstać. Uważamy, iż powinna odbyć się powszechna debata poświęcona współpracy środowisk seniorskich i powstaniu ich reprezentacji

- regionalnym i lokalnym – poprzez inicjowanie bądź udział w tworzeniu wojewódzkich Rad Seniorów (jako ciał niezależnych) oraz podobnych rad w gminach i powiatach

III. wzmocnienie roli organizacji socjalnych w realizacji usług społecznych (usługi opiekuńcze, pielęgnacyjne i in.) skierowanych do seniorów.

Opracowanie niniejsze skupia się przede wszystkim na wskazaniu możliwości włączenia się organizacji socjalnych w świadome kreowanie zmiany w środowiskach seniorskich na poziomie regionalnym i lokalnym w trzech ww. obszarach: **polityki senioralnej, reprezentacji środowisk seniorskich oraz usług społecznych.**

I. Polityka senioralna

Gdy mówimy o polityce senioralnej, stwierdzić należy przede wszystkim, iż brakuje rozwiązań systemowych, wychodzących naprzeciw potrzebom osób starszym i wyzwaniom związanym z tą grupą społeczną. Za mało jest też przyszłościowego myślenia – tak na poziomie kraju, jak i poszczególnych regionów. Są oczywiście pierwsze jaskółki, choć najczęściej na rzeczywistość wpływają zbyt powoli. Dają jednak nadzieję na realną zmianę. Najbardziej widoczna jest ona w działaniach oddolnych, wynikających z aktywności społeczności lokalnych. W tym wymiarze aktywność społeczną środowisk seniorskich widać najlepiej, z tej perspektywy też najbardziej widoczne są potrzeby w wymiarze systemowym. Rozwiązania, pomysły lokalne stają bowiem w pewnym momencie przed murem – niemożności, trudności legislacyjnych itd.

Warto więc, by pomysł opracowania regionalnej polityki na rzecz osób starszych był wspólną inicjatywą zarówno strony samorządowej, jak i pozarządowej. Ewidentnie głównym partnerem po stronie samorządowej jest samorząd województwa. Warto więc zaprosić do współpracy Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej. Ze strony pozarządowej naturalnym inicjatorem bądź partnerem w budowie systemowych rozwiązań na rzecz osób starszych wydają się związki stowarzyszeń czy porozumienia organizacji pozarządowych o charakterze socjalnym. Porozumienia takie funkcjonują w większości województw. W przypadku braku takiego ciała rolę inicjatora czy partnera pełnić może jedna czy kilka silnych organizacji pozarządowych, specjalizujących się w pracy na rzecz środowisk seniorskich. Sam proces tworzenia polityki senioralnej w wymiarze wojewódzkim natomiast jest idealnym przyczynkiem do integracji tego środowiska i budowy podstaw stabilnej współpracy na przyszłość.

Rozpoczynając prace warto z jak największą grupą zainteresowanych podmiotów przedyskutować i zbudować spójne stanowisko dot. wyzwań, potrzeb środowisk seniorskich. Przy tej okazji wskazane jest znaleźć potencjalnych sojuszników, przedyskutować poglądy na sytuację seniorów w regionie i pomysły rozwiązań w tej sferze.

Przystępując do tworzenia regionalnej polityki senioralnej, należy poprzedzić ją diagnozą sytuacji osób starszych. Dzisiaj jesteśmy w lepszej sytuacji niż jeszcze kilka lat temu. Badań, analiz jest o wiele więcej – bo więcej się mówi o wyzwaniach zw. ze starzejącym się społeczeństwem. Należy więc skorzystać z wszelkich dostępnych badań, opracowań tak w wymiarze ogólnopolskim, jak i regionalnym. Warto także pokusić się o badania własne. Jednym z najlepszych rozwiązań jest zaproszenie do współpracy naukowców z regionalnego ośrodka uniwersyteckiego.

Warto zadbać o obywatelski charakter prac tak, by proces tworzenia regionalnej polityki senioralnej był jak najbardziej uspołeczniony. W przypadku Warmii i Mazur sprawdziło się, że to organizacja odpowiadała za proces prac. Ale to nie jest warunek. Ważne, by w tworzenie polityki senioralnej, na każdym etapie, włączyć jak najwięcej partnerów.

Dlatego niezwykle istotnym elementem są konsultacje. I to nie standardowe konsultacje gotowego dokumentu, ale – określiłbym je tak – konsultacje permanentne. Konsultacje na etapie diagnozy, na etapie tworzenia polityki regionalnej i na etapie formułowania dokumentu. Konsultacje z wszystkimi interesariuszami, w tym zwłaszcza z samymi osobami starszymi. Konsultacje na poziomie szczegółu – czyli konkretnych zapisów, ale i na poziomie idei – czyli zmiany, jaką chcemy wprowadzić. Konsultacje z użyciem możliwie najszerszego spectrum narzędzi – spotkań konsultacyjnych, internetu, mediów, debat, ekspertyz, indywidualnych i grupowych spotkań ze środowiskami seniorskimi i działającymi na ich rzecz itd.

W ten sposób decydujemy o zawartości polityki senioralnej, wyznaczając nie tylko jej priorytety, ale też odpowiadając – bądź nie – na potrzeby środowisk senioralnych. W województwie warmińsko-mazurskim przy tworzeniu polityki senioralnej wyznaczaliśmy sobie cztery obszary interwencji, jak zdrowie czy infrastruktura. Czy to jednak wszystkie? Już w trakcie realizacji programu, w wyniku monitoringu, okazało się, że o wiele więcej uwagi poświęcić należy aktywności fizycznej seniorów. Uspołeczniony charakter prac nad polityką senioralną, na każdym etapie jej tworzenia i wdrażania, to szansa na uwzględnienie całego spektrum potrzeb i problemów.

Obserwując różne podejścia w myśleniu o polityce senioralnej, najbliższe jest mi to najbardziej otwarte. Nie tworzymy, choćby najbardziej idealnego, ale świata zamkniętego, dookreślonego i skierowanego na seniorów. Starajmy się myśleć o rozwoju całego regionu w kontekście starzejącego się społeczeństwa. To nie tylko seniorzy, ale też ludzie młodzi. To miejsca pracy dla nich, ale też wartości, jakie przekazać może, a właściwie powinno, starsze pokolenie. Tak więc taki dokument powinien zakładać oddziaływanie również na młodszych, np. działania międzypokoleniowe, aktywizację zawodową, kształcenie kadr pracujących z osobami starszymi i in.

Kolejna rekomendacja, którą warto mieć na uwadze, to przygotowanie do wdrażania polityki senioralnej. To czas podjęcia decyzji, na ile realne jest wdrożenie konkretnych zapisów. Jakimi zasobami, nie tylko finansowymi, dysponujemy. Tak więc to także czas decyzji o charakterze dokumentu – czy jest swoistego rodzaju Programem Operacyjnym, czy – uwzględniając realia, w jakich żyjemy – jest bardziej drogowskazem, pokazującym i koordynującym kierunki rozwoju polityki senioralnej w regionie. Nawet jeśli wybierzemy to drugie rozwiązanie, ma ono swoje pozytywne. Nie daje na wprost środków na realizację wypracowanych założeń ale dąży do zmiany. Odnosi się także do konkretnych źródeł – funduszy unijnych, samorządów, środków prywatnych i publicznych. Wyznaczając kierunki, ułatwia działanie podmiotom dążącym do realizacji konkretnych inicjatyw. Pośrednio więc, ale wskazuje też rozwiązania.

By jak najbardziej urealnić wdrażanie polityki senioralnej, należy zadbać o odpowiednie, spójne zapisy w dokumentach strategicznych i operacyjnych, jak w strategii rozwoju województwa czy w strategii rozwoju polityki społecznej. We wspomnianym województwie warmińsko-mazurskim zapisy takie znalazły się właśnie w strategii rozwoju województwa, a dokument Polityki Senioralnej Województwa na lata 2014-2020 został umiejscowiony jako program operacyjny strategii.

Założmy, że dokument regionalnej polityki senioralnej uchwalony. Ale co dalej? Czy to czas szampana, świętowania sukcesu? W wielu przypadkach niestety tak jest. Sam dokument traktowany jest jako dowód na działanie, a potem... trafia do tzw. „szuflady”. Sposobem, by tak się nie stało, są oczywiście pieniądze. Co jednak, gdy ich brakuje? Tutaj, przynajmniej częściowo, sprawdza się tzw. uspołeczniony charakter tworzenia polityki senioralnej. Podmioty odpowiedzialne za poszczególne jej elementy – a jednocześnie współautorzy dokumentu – podejmują starania na rzecz efektywnego wdrożenia zadań im przypisanych. Okazuje się bowiem, że wiele rozwiązań nie wymaga olbrzymich nakładów, a innowacyjnego podejścia, współpracy czy nowego spojrzenia na rolę danej instytucji. I choć to oczywiście kropla – no może już wiadro – w morzu potrzeb, to jaskółek jest coraz więcej. Tak dzieje się w warmińsko-mazurskim. Są już pierwsze efekty, które możemy zakwalifikować jako element wartości dodanej prac nad polityką senioralną. Powstały, m.in. przy udziale członków koalicji stworzonej dookoła programu wojewódzkiego, podobne programy w wymiarze lokalnym, przykładem jest tu m.in. Nowe Miasto Lubawskie, Olsztyn czy Elbląg.

Wdrażanych jest też szereg zapisów programu wojewódzkiego. Działa Rzecznik Praw Osób Starszych, rozwijają się różnorodne formy opieki nad osobami starszymi (jak wspomniane rodzinne domy czy pomoc sąsiedzka, a także prywatne domy opieki), rośnie aktywność społeczna osób starszych, ale też aktywność tworzonych przez nie i na ich rzecz organizacji pozarządowych. W regionie działają Sieć na rzecz Seniorów Warmii i Mazur czy Porozumienie Uniwersytetów III Wieku.

To dowód, że program inspiruje do zmiany. Nie jest całkowicie wyposażony w środki, ale stwarza przestrzeń do realizacji działań pro seniorskich, co prawda bardziej w wymiarze jednostkowym, ale jednak prowadzącym w kierunku systemowości. Dzięki szerokiemu zaangażowaniu został bowiem zaakceptowany i jest wdrażany przez wiele podmiotów.

Podsumowując więc, w procesie tworzenia regionalnej polityki senioralnej wyodrębnić można następujące kroki:

- zainicjowanie procesu tworzenia polityki senioralnej województwa. Inicjatywa wyjść może od federacji organizacji, grupy organizacji bądź też samorządu województwa. Warto, by w zespole powołanym do opracowania polityki znaleźli się przedstawiciele wszystkich środowisk – samorządowych, pozarządowych, prywatnych, ale też branżowo – pomocy społecznej, zdrowia itd. Idealne rozwiązanie to takie, gdzie organizacje same potrafią wskazać i wskazują swoich przedstawicieli, a Marszałek Województwa zatwierdza te kandydatury.

Dyskusja nt. potrzeby opracowania polityki senioralnej, kształtu prac i kształtu samego programu może być przedmiotem osobnej debaty.

- diagnoza. Do współpracy warto zaprosić środowiska naukowe i albo przeprowadzić własne badania albo dokonać przeglądu badań już przeprowadzonych

- planowanie. W praktyce najlepiej sprawdza się wypracowanie tematów przewodnich – priorytetów polityki i praca w grupach tematycznych. Metodologicznie może być to proces prowadzony na spotkaniach jednodniowych, moderowany przez przedstawicieli organizacji czy samorządu. Wskazane jest jednak, by jeśli to możliwe, zapewnić również spotkania dwudniowe, moderowane przez ekspertów zewnętrznych, tak by była możliwość przeprowadzenia pogłębionej dyskusji.

Za proces planowania (spotkania zespołów roboczych, opracowanie zebranych materiałów itd.) odpowiadać może bądź samorząd województwa, np. Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej, bądź organizacja pozarządowa, reprezentacyjna dla środowiska. Niezależnie od lidera procesu warto zadbać o partnerski wymiar prac nad ostatecznym kształtem polityki

- konsultacje, także pre-konsultacje. W całym procesie tworzenia polityki senioralnej warto zadbać o konsultacje społeczne z możliwie największą grupą mieszkańców, organizacji pozarządowych, samorządów, firm i in. partnerów. Konsultacje mogą mieć formę debat czy konsultacji internetowych, ale także pre-konsultacji. Niemożliwe jest włączenie do prac grupy roboczej 50, 100 czy większej liczby osób. Warto z kolei dać wszystkim zainteresowanym prawo głosu. Można to zrobić np. w formie open space, na początku pracy nad polityką senioralną. Open space to jedna z metod, która daje możliwość wypowiedzenia się wszystkim zainteresowanym, sprawdzona z powodzeniem m.in. w Olsztynie.

- przyjęcie dokumentu. By polityka senioralna miała rangę polityki publicznej regionu, należy doprowadzić do jej uchwalenia przez zarząd bądź sejmik województwa. Warto też dokonać przeglądu istniejących strategii i zadbać o zgodność polityki z nimi.

Powyższe zasady wynikają z doświadczenia, warto jednak zastosować podejście elastyczne i przeprowadzić proces tworzenia regionalnej polityki senioralnej w zależności od uwarunkowań i potencjału.

Ponadto powyższe zasady równie dobrze można wdrożyć tworząc politykę senioralną (Program działań na rzecz seniorów) na poziomie lokalnym, gminy czy powiatu. Oczywiście nie będzie on tak rozbudowany jak wojewódzki, warto jednak pamiętać o uspołecznionym charakterze tworzenia polityki senioralnej.

Zainteresowanych doświadczenia innych samorządów i kształtem programów senioralnych odsyłam do stron urzędu marszałkowskiego województwa warmińsko-mazurskiego oraz miasta Elbląga, gdzie znaleźć można dokumenty polityki senioralnej województwa oraz programu seniorskiego miasta.

II. Reprezentacje środowisk seniorskich

Polityka senioralna to przestrzeń dla działania partnerskiego. Główny realizator tej polityki, czyli samorząd (w wymiarze regionalnym czy lokalnym) powinien mieć więc takiego partnera w postaci zintegrowanego środowiska seniorskiego. Problem w tym, że takich ciał jest mało; jeśli już są, najczęściej nie są reprezentatywne dla całego środowiska. Do dyskusji pozostaje też kwestia samej reprezentacji – czy powinna być ciałem niezależnym, czy też organem doradczym marszałka lub wójta, burmistrza.

Niewątpliwie reprezentacja taka jest potrzebna. Zapis o jej powołaniu pojawił się także w programie województwa warmińsko-mazurskiego. W regionie toczyła się ożywiona dyskusja nt. kształtu takiego ciała. Ścierały się ze sobą dwie koncepcje. Pierwsza to umiejscowienie Rady Seniorów przy Marszałku Województwa, jako ciała o charakterze doradczym. Druga koncepcja to Rada całkowicie niezależna, jak istniejąca już Rada Organizacji Pozarządowych Województwa Warmińsko-Mazurskiego. Która koncepcja jest lepsza, skuteczniejsza? Trudno rozstrzygnąć, duży wpływ mają tu czynniki lokalne czy regionalne. Podobna rozważania mają miejsce w Polsce – czy budować reprezentacje przy administracji publicznej czy też całkowicie niezależnie? Plusy pierwszego rozwiązania to bezpośrednie relacje z administracją, minusy – uzależnienie, niewiele możliwości na poziomie interwencji czy krytyki, obawa o reprezentacyjność ciała powoływanego przez administrację. Plusy drugiego rozwiązania – właśnie niezależność, większa reprezentatywność, pole do pełnienia rzeczywistej roli rzeczniczej, ale też roli realnego partnera; minusy – m.in. operacyjność, czyli trudności organizacyjne w funkcjonowaniu takiego ciała.

Na Warmii i Mazurach temat powstania Rady cały czas dojrzewa. Pomysł na reprezentację – na dzień dzisiejszy – to ciało całkowicie niezależne, ale z funkcjonującym w jego ramach zespołem wspólnym, będącym przestrzenią do współpracy z administracją publiczną. Jeśli jednak taka reprezentacja powstanie, wydaje się naturalnym partnerem zarówno do planowania, jak i wdrażania polityki senioralnej. Takie procesy rozpoczęły się w wielu innych regionach, gdzie powstały już wojewódzkie rady seniorów, np. w kujawsko-pomorskim. Najczęściej jednak są to ciała doradcze, a nie faktyczne reprezentacje, tworzone oddolnie.

Co jednak w przypadku, gdy w środowiskach senioralnych regionu nie ma gotowości ani potencjału do przeprowadzenia tak rozbudowanego procesu?

Najważniejszym wydaje się zadbanie o możliwie demokratyczny, niezależny charakter wyboru reprezentacji. Tak więc, jeśli funkcjonują środowiska zainteresowane budową reprezentacji seniorskiej i dialogiem z samorządem (województwa, gminy), proces ten podzielić można na kilka etapów:

- debata w regionie nt. kształtu reprezentacji – w formie jednego lub kilku spotkań, zarówno w gronie pozarządowym, jak i pozarządowo - samorządowym
- utworzenie wspólnej grupy przedstawicieli organizacji i samorządu, która przygotuje koncepcję wyboru rady seniorskiej

- wybór rady. Najczęściej praktykowana metoda to zgłoszenia kandydatów przez organizacje czy grupy organizacji seniorskich, wybór przez marszałka województwa oraz oddelegowanie przedstawicieli samorządu. Proponuję jednak zastanowić się nad opcją, w której to organizacje mają decyzję, kto ich reprezentuje. Najbardziej popularne są dwa sposoby. Pierwszy - można zorganizować konferencję plenarną seniorskich organizacji pozarządowych (wg przygotowanej wcześniej koncepcji, uwzględniającej np. definicje organizacji seniorskiej, możliwość udziału grup nieformalnych, sposób wyborów itd.). Drugi – na zgłoszonych kandydatów organizacje głosują pisemnie. W jednym i drugim przypadku marszałek tylko zatwierdza wybór środowiska, powołując wybrane przez organizacje osoby na stanowisko członka wojewódzkiej rady seniorów. Ze względu na wielkość samorządu – województwo bardziej zasadny wydaje się sposób drugi, gdyż umożliwia on udział w procesie wyboru większej liczbie grup i organizacji; nie wszyscy będą w stanie wziąć udział w konferencji.

- ukonstytuowanie. Rada może zostać powołana decyzją zarządu województwa, warto jednak, i tu jest w mojej ocenie siła tego pomysłu, by jednocześnie ukonstytuowała się część pozarządowa rady. Osoby wybrane przez organizacje mogą spotykać się niezależnie od całej rady i pełnić rolę rzeczywistej reprezentacji. Na tym etapie – ukonstytuowania warto opracować regulamin funkcjonowania Rady oraz jej plan działania.

Lokalne Rady Seniorów

Podobnie sytuacja wygląda w przypadku samorządów lokalnych. Jest jednak kilka różnic. Co prawda nowelizacja ustawy o samorządzie gminnym pozwoliła na tworzenie rad seniorów, ale właśnie dotyczy to tylko samorządów gminnych. Ponadto mimo głośno propagowanej tezy, iż jest to możliwość budowy reprezentacji seniorów, jasno trzeba stwierdzić, iż jest to możliwość budowy tylko i wyłącznie ciała doradczego. I podkreślę – możliwość. Ustawa nie nakłada takiego obowiązku na samorządy gminne. Znam przypadki, gdzie burmistrz odmówił tworzenia rady seniorów – bo właśnie nie ma takiego obowiązku.

Założmy jednak, że wola w samorządzie gminnym jest. Co wtedy? Zastosowanie w mojej ocenie mają wyżej określone kroki, choć nie w takiej skali jak przy wymiarze wojewódzkim.

Warto podyskutować nt. kształtu i charakteru rady, zgłosić potrzebę jej utworzenia. Przede wszystkim warto zadbać o wymiar niezależny. Tu w mojej ocenie bardziej skuteczna będzie konferencja plenarna – w jednym mieście czy gminie łatwiej zebrać wszystkie grupy seniorskie. I podobnie jak w województwie, część pozarządowa może spotykać się niezależnie, dyskutując o sprawach środowiska i budując swoje stanowiska, opinie.

O czym warto pamiętać?

Zarówno w przypadku rady wojewódzkiej, jak i gminnej należy zadbać o rzeczywiste partnerski wymiar współpracy z samorządem. W wielu samorządach bowiem nadal występuje tendencja do tzw. „gettyzacji” – czyli z seniorami tylko o seniorach. A seniorów, o

ile są zainteresowani i mają swoich przedstawicieli, warto zaprosić do dyskusji o rozwoju społeczności lokalnej w pełnym wymiarze.

III. Usługi społeczne

Usługi społeczne to temat, któremu WRZOS poświęca najwięcej uwagi. Wraz z partnerami opracował standardy świadczenia usług społecznych, w tym dotyczące osób starszych. Od wielu lat prowadzi debatę nt. roli organizacji pozarządowych w realizacji usług społecznych. Opracowuje autorskie programy kształcenia kadr organizacji, w obszarze świadczenia usług. Współpracuje w tym zakresie z partnerami z zagranicy. W oparciu o dyskusję opracowuje ekspertyzy i stanowiska. Jedną z nich jest ekspertyza autorstwa C. Miżejewskiego, odnosząca się do możliwości działania i zaangażowania WRZOS oraz jej organizacji członkowskich w zakresie usług społecznych adresowanych do seniorów. Zamieszczone poniżej informacje i rekomendacje wynikają z ww. prac.

Organizacje pozarządowe są w stanie pracować profesjonalnie, a jednocześnie oddolnie, zachowując stały kontakt z odbiorcami usług, włączając ich w proces decydowania i kształtowania tych usług. By jednak mogło to nastąpić, organizacje muszą doprowadzić – nikt za nas tego nie zrobi – do przyjaznego ustawodawstwa w tym zakresie. W dzisiejszej rzeczywistości bowiem, gdzie o ważnych społecznie świadczeniach decyduje cena, a nie jakość, gdzie nie ma jasnych kryteriów i zasad oceny oddziaływania społecznych usług, organizacje skazane są na przegraną z przedsiębiorstwami prywatnymi i, docelowo, na marginalizację. Należy więc zadbać o wzmocnienie organizacji, zarówno na poziomie ustawodawstwa, jak i kondycji wewnętrznej tak, by mogły profesjonalnie świadczyć usługi społeczne skierowane do osób starszych. Droga do takiego stanu rzeczy wiedzie zaś między innymi przez silne środowiska seniorskie, posiadające swe reprezentacje i mające wpływ na tworzenie lokalnych czy regionalnych polityk senioralnych.

Zakres usług społecznych skierowanych do osób starszych powinien obejmować usługi zdrowotne, opiekuńcze, edukacyjne i zdrowotne oraz aktywizacyjne. Sposób ich realizacji powinien być nastawiony na podmiotowość osób starszych, tzn. wspierający samodzielność i aktywność tej grupy w funkcjonowaniu w życiu społecznym. To odróżnia podejście organizacji pozarządowych od nastawienia podmiotów prywatnych i publicznych, skierowanych bądź to na zysk, bądź pomoc osobom starszym.

Z rekomendacji opracowanych przez WRZOS jasno wynika potrzeba podjęcia działań w kilku obszarach.

Działania promocyjne

Po pierwsze niezbędne jest rozpoczęcie akcji informacyjnej o potrzebie rozwoju usług na rzecz seniorów o odpowiednim standardzie. Należy bardzo wyraźnie podkreślać rolę i wagę

organizacji obywatelskich w realizacji usług na rzecz seniorów. Należy eksponować rolę Regionalnego Programu Operacyjnego – i potrzebę właściwego wydatkowania środków. Realizację projektów wyłącznie na podstawie diagnoz lokalnych, partnerstwa i jakości. Musi to być wyraźny głos mający dać sygnał opinii publicznej informację o nowych możliwościach i zagrożeniach.

Drugim działaniem promocyjnym jest domaganie się działań na rzecz seniorów w sferze usług opiekuńczych i zdrowotnych. Należy domagać się przeprowadzenia w samorządach działań mających na celu zbadanie przez pracowników socjalnych bazy informacyjnej o wszystkich osobach powyżej 70 roku życia. Działanie to należy uzasadnić potrzebami bezpieczeństwa socjalnego tych osób, które powinny mieć na poziomie samorządowym karty informacyjne o potrzebach.

Działania logistyczne

Organizacje członkowskie muszą również podjąć wewnętrzne działania logistyczne budujące wizerunek i potencjał organizacji. Do najważniejszych należą:

- dokonanie przeglądu organizacji bazowych zajmujących się usługami na rzecz seniorów; Celem byłoby stworzenie kompletnej bazy organizacji działających w tym obszarze.
- stworzenie regionalnej mapy usług opiekuńczych na podstawie informacji gminnych. Warto wejść tu we współpracę z Regionalnymi Ośrodkami Polityki Społecznej, wskazując to jako potrzebę w ramach nowego okresu programowania i realizację Regionalnego Programu Operacyjnego.
- Stworzenie monitoringu senioralnego, czyli oceny samorządowej polityki na rzecz seniorów; Działanie miałoby charakter „strażniczy”, który umożliwiałby reakcję na postępowanie władz publicznych. Mógłby na początek dotyczyć m.in. oceny zgłaszanych ofert w zamówieniach publicznych na usługi na rzecz seniorów (np. usługi opiekuńcze), sygnalizowanie dysfunkcji i problemów. Potem mógłby zostać rozszerzony o badania jakościowe, choć należy podkreślić że wymagałoby to dużo większych środków finansowych.

Działania organizacyjne

Istotnym elementem – i najbardziej kosztochłonnym (zarówno w wymiarze czasowym jak i finansowym) jest podjęcie działań organizacyjnych:

- stworzenie zespołu eksperckiego zajmującego się problematyką standaryzacyjną
- współpraca z samorządami lokalnymi, mająca na celu uwzględnienie w dokumentach programowych samorządów gminnych wymogów jakościowych
- podjęcie współpracy pomiędzy organizacjami socjalnymi w celu realizacji wspólnych zamówień lub ofert na wzór konsorcjów spółdzielczych we Włoszech.

By móc podjąć te działania, należy podjąć dyskurs z samorządem województwa dot. usług społecznych, np. w formie debaty. Uzasadnienie konieczności współpracy w tym kierunku znaleźć można w szeregu dokumentów strategicznych, m.in.:

- **Strategii Rozwoju Kraju 2020**, która w trzecim obszarze *Zmniejszenie ubóstwa w grupach najbardziej nim zagrożonych* zakłada m.in. tworzenie warunków dla rozwoju oraz promocja aktywności zawodowej i społecznej seniorów – wdrażanie modelu „srebrnej gospodarki”.
- **Strategii Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2020**, która zakłada m.in. ograniczenie skali ubóstwa i zagrożenia ubóstwem, w szczególności wśród dzieci, osób starszych i niepełnosprawnych; dostosowanie opieki zdrowotnej do wyzwań demograficznych poprzez działania odpowiadające potrzebom i oczekiwaniom w szczególności matek i dzieci oraz osób starszych, a także uwzględnienie aktualnych i prognozowanych trendów epidemiologicznych; dostosowanie do potrzeb systemu ochrony zdrowia modelu kształcenia kadr medycznych i innych zawodów mających zastosowanie w ochronie zdrowia; rozwój alternatywnych wobec opieki instytucjonalnej form opieki środowiskowej dla osób przewlekle chorych, starszych, niesamodzielnych;
- **Krajowym Programie Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu 2020. Nowy wymiar aktywnej integracji**, który zakłada m.in. zapewnienie osobom starszym, niepełnosprawnym, zależnym przyjaznych form opieki i form aktywnego spędzania czasu oraz aktywnego włączania się osób starszych w życie publiczne i zawodowe.

Szczegółowe informacje znaleźć można we wspomnianej już ekspertyzie C. Miżejewskiego.

Podsumowując, systemowa poprawa sytuacji osób starszych w regionach wymaga wprowadzenia sekwencji powiązanych ze sobą zmian. Pierwsza to powołanie reprezentacji środowisk seniorskich. Druga to wypracowanie, we współpracy przedstawicielstwa środowisk seniorskich z samorządem województwa, regionalnej polityki senioralnej. Trzecia to rozwój usług społecznych na rzecz seniorów i wzmocnienie roli organizacji pozarządowych w ich realizacji. Służyć temu mogą odpowiednie zapisy regionalnej polityki senioralnej.

Oczywiście dojście do tak poważnych zmian to proces czasochłonny. Należy go jednak jak najszybciej rozpocząć, mając na uwadze uwarunkowania poszczególnych regionów, w tym nastawienie do współpracy, otwartość samorządów itd. Serdecznie zapraszam Państwa do debaty w tym zakresie.